

УДК 349.3

DOI <https://doi.org/10.33216/2218-5461/2023-46-2-11-20>

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВ ГРОМАДЯН У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ КРИЗЬ ПРИЗМУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Арсентьєва О.С.

REALISATION OF CITIZENS' RIGHTS IN THE SOCIAL SPHERE THROUGH THE PRISM OF THE RULE OF LAW

Arsentieva Olena

У статті на підставі аналізу наукових позицій, міжнародних та національних нормативно-правових актів констатовано, що продуктивним підходом трактування верховенства права є його визначення через систему важливих взаємопов'язаних принципів (загальних, міжгалузевих, галузевих) та елементів (складових) самого надпринципа. З'ясовано, що принцип верховенства права є основною характеристикою сучасної соціальної правової держави, в якій права людини та її соціальна безпека є складовою свободи, що базується на законах та пануванні права. Відзначено, що саме система соціального захисту є механізмом, що має реагувати на загрози та ризики (COVID-19, війна, воєнний стан чи повоєнне відновлення тощо), що відбуваються та впливають на забезпечення громадян. Саме зазначені ризики показали, що країни вже розробили всеосяжні системи соціального захисту. Водночас існують значні субрегіональні відмінності, правові прогалини та недостатня ефективність охоплення громадян у сфері соціального захисту, що відзначається у статтях та доповідях міжнародних організацій. Проведено аналіз та надана авторська класифікація нормативно-правових актів, спрямованих на соціальну захищеність населення, що були прийняті в перший рік повномасштабної війни з РФ. На підставі аналізу зроблено висновок щодо недостатньої сталості та універсальності всієї системи соціального захисту з огляду на те, що більше половини актів були актами кризового, хоча і достатньо оперативного реагування.

Ключові слова: *принцип, верховенство права, реалізація прав громадян, соціальна сфера, соціальні стандарти, COVID-19, воєнний стан, соціальний захист.*

Постановка проблеми. Частина 1 статті 8 Конституції України закріплює принцип верховенства права [1, ст. 8], сутністю якого є панування права в суспільстві. Реалізація цього принципу вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність. Саме акти правотворчості, зокрема закони у соціальній сфері, мають бути пронизані духом соціальної справедливості, свободи та рівності. Принцип

верховенства права є одною з основних засад правової держави, яка забезпечує рівність усіх перед законом, захист прав і свобод громадян, зокрема, на соціальний захист. У сучасних умовах значення цього принципу стає ще більш актуальним, оскільки він є запорукою розвитку демократичної правової системи.

У XX столітті відбувалися дві основні тенденції розвитку ідеї верховенства права. З

одного боку, зросла увага до процедурної легітимності закону, а з іншого - підсилюється розуміння моральної складової верховенства права. Наразі ідея верховенства права залишається важливою і актуальною. Вона визнає, що право має бути вищим за будь-які інші форми влади, включаючи державну владу, і що всі особи мають підпорядковуватися законам, незалежно від їхнього становища чи впливу.

У сучасному світі, зокрема в країнах з розвинутою демократією, ідея верховенства права втілюється в певних інститутах - незалежність судів, законодавчі процедури та права людини. Закони відображають суспільні стандарти та моральні цінності, що дозволяє забезпечити рівність перед законом та захист прав людини. Серед стандартів особливо місце посідають соціальні стандарти. Так, в Конституції України закріплено, що Україна є соціальною державою [1, ст. 1], що передбачає створення необхідних і достатніх умов для реалізації прав людини і громадянина в соціальній сфері.

Стан дослідження. Дослідженню різних аспектів реалізації прав людини і громадянина в соціальній сфері присвячено праці таких науковців, як: М.Д. Бойко, Н.Б. Болотіна, В.Я. Буряк, В.С. Венедіктов, В.І. Гладких, В.В. Жернаков, П.М. Рабінович, І.М. Сирота, Н.С. Сидоренко, М.М. Феськов, М.І. Козюбра, А.М. Колодій, А.М. Колот, П.Д. Пилипенко, С.М. Прилипко, І.М. Сирота, Б.І. Сташків, О.Ю. Тодика, Ю.С. Шемшученко, О.М. Ярошенко та інші. Водночас, в рамках цього дослідження ми розглянемо реалізацію соціальних прав людини і громадянина через призму принципу верховенства права, який є надпринципом у сучасній правовій системі.

Виклад основного матеріалу. Ще у 1885 році професор А.В. Дайсі у своїй статті «Закон Конституції» вперше запропонував пропагувати верховенство права, і його

пропозиції досі вважаються однією з основних норм закону. Як вважав Дайсі, «жодна людина не може бути покарана або змушена на законних підставах страждати тілесно чи матеріально, окрім як за явне порушення закону, встановленого у звичайному правовому порядку перед звичайними судами країни» [2]. Англійський конституціоналіст влучно визначає верховенство права як принцип, який гарантує визнання найвищої цінності людської особи, її невідчужуваних прав та свобод, що є основою, а не наслідком права країни. Відтак, верховенство закону є поняттям, що має витоки ще з доісторичних часів і було розвинене пізніше філософами, юристами та іншими дослідниками.

Уряд України визначає цей принцип, як «фундаментальний принцип, який передбачає рівність усіх і кожного перед законом та неминучість покарання за його порушення» та «принцип, який є основою для сталого розвитку суспільства та охоплює практично всі аспекти життя громадян України: від безпеки особистості, права власності та розв'язання конфліктів – до ефективної боротьби з корупцією» [3].

Принцип верховенства права є основною характеристикою сучасної соціальної правової держави, в якій державна влада підкоряється праву, а права людини та її соціальна безпека є складовою свободи, яка базується на законах та пануванні права. В Основному законі, закріплено цей принцип (ст. 8 Конституції), відповідно до якої Конституція та закони України є вищими правовими актами в Україні, а нормативні акти органів державної влади та місцевого самоврядування повинні відповідати Конституції та законам України [1]. Елементами верховенства права є принципи рівності і справедливості, правової визначеності, ясності і недвозначності правової норми, оскільки інше не може

забезпечити її однакове застосування, не виключає необмеженості трактування у правозастосовній практиці і неминуче призводить до сваволі [4].

Крім того, Конституція передбачає незалежність судової влади та її підпорядкованість лише Конституції та законам України, що забезпечує недопущення порушення верховенства права з боку інших гілок державної влади. Органи державної влади та місцевого самоврядування зобов'язані діяти на підставі закону, і не мають права перевищувати свої повноваження. Суди, в свою чергу, вирішують справи на підставі закону та принципів правосуддя, в тому числі забезпечуючи захист прав і свобод громадян, зокрема, в соціальній сфері.

Принцип верховенства права є ключовим елементом системи загальних принципів права, необхідним для будівництва правової держави та громадянського суспільства. Його застосування в практиці міжнародних та національних судів має на меті захист прав і свобод людини, що сприяє зміцненню довіри суспільства до судової системи.

З огляду на динамічність розвитку та вплив різноманітних об'єктивних чинників, багатоаспектність поняття «верховенство права» можна дійти висновку щодо відсутності наразі універсального його визначення. Найбільш продуктивним підходом трактування верховенства права, гадаємо, є його визначення через систему важливих взаємопов'язаних принципів (загальних, міжгалузевих, галузевих) та елементів (складових) самого надпринципа. Як приклад можна навести трактування верховенства права у сфері правосуддя за допомогою його елементів (складових) – розподіл влади, невтручання кожної ланки влади в діяльність іншої ланки, елемент незалежності. Також трактування через елемент доступу до правосуддя, законність,

передбачувальність (foreseeability), пропорційність, правову певність та визначеність, пріоритет захисту прав людини.

В Рішенні Конституційного Суду України (далі КСУ) від 22 вересня 2005 року № 5-рп/2005 зазначається, що елементами верховенства права є принципи рівності і справедливості, правової визначеності, ясності і недвозначності правової норми, оскільки інше не може забезпечити її однакове застосування, не виключає необмеженості трактування у правозастосовній практиці і неминуче призводить до сваволі [5].

В Рішеннях КСУ від 29 червня 2010 року № 17-рп/2010, від 22 грудня 2010 року № 23-рп/2010 зазначається, що одним із елементів верховенства права є принцип правової визначеності, в якому стверджується, що обмеження основних прав людини та громадянина і втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, встановлюваних такими обмеженнями. Тобто обмеження будь-якого права має базуватися на критеріях, які дадуть змогу особі відокремлювати правомірну поведінку від протиправної, передбачати юридичні наслідки своєї поведінки [6], [7].

З огляду на вищезазначене гадаємо, що судова національна доктрина верховенства права відображає загальноприйняті в національному праві принципи та засади верховенства права - пріоритет прав людини та її гідності, недоторканість права власності, рівність перед законом тощо. Ці принципи та засади є основою правової системи держави та забезпечують її стійкість та незалежність. Наріжним каменем роботи суду має бути використання саме судової національної доктрини верховенства права для прийняття правильних та обґрунтованих рішень в конкретних справах.

Здійснення законодавчого регулювання суспільних відносин на засадах справедливості та розмірності з урахуванням обов'язку держави забезпечувати гідні умови життя кожному громадянину України зумовлене додержанням конституційних принципів соціальної і правової держави, верховенства права (стаття 1, частина перша статті 8 Основного Закону України).

В Україні на рівні Основного закону закріплено право на соціальний захист, що включає право на забезпечення громадян у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також по старості та в інших випадках, передбачених законом. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, здійснюваним за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними [1, ст. 46].

У сучасній юридичній науці також звертають увагу на те, що «пріоритетними завданнями соціальної держави є забезпечення громадянам гідного рівня життя, гарантування соціальної стабільності, соціальної безпеки і соціальної допомоги, громадянського миру і злагоди» [8, с. 55].

Поняття «соціальний захист» розглядається науковцями як в широкому, так і в вузькому значенні. Переконливою є думка Н. Б. Болотіної, що поняття «соціальний захист» у широкому розумінні визначають, як діяльність держави, спрямовану на забезпечення формування й розвитку повноцінної особистості, виявлення й нейтралізацію негативних факторів, що впливають на неї, створення умов для самовизначення і ствердження у житті. У вузькому розумінні соціальний захист

визначають, як сукупність економічних і правових гарантій, що забезпечують додержання найважливіших соціальних прав громадян, досягнення соціально прийняттого рівня життя [9, с. 36].

Соціальний захист, на відміну від соціального забезпечення, передбачає гарантії щодо охорони праці, здоров'я, навколишнього природного середовища, оплати праці та інші заходи, необхідні для нормальної життєдіяльності людини й функціонування держави. Соціальне забезпечення порівняно із соціальним захистом є вузьким поняттям і позначає практику виплати пенсій, соціальної допомоги, соціального догляду. Відповідно до міжнародних стандартів соціальне забезпечення включає також право на медичну допомогу, медичне страхування, державну підтримку сім'ї, материнства й дитинства, утримання і виховання за державні кошти дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування [9, с. 36].

І.М.Сирота відзначає, що використання терміна «соціальний захист» у Конституції України не применшує значення терміна «соціальне забезпечення», оскільки вважає ці обидва терміни синонімами. Науковець визначає соціальний захист як функцію держави, що піклується про матеріальне забезпечення непрацездатних громадян [10, с. 9].

На нашу думку, саме система соціального захисту є механізмом, який має реагувати на загрози та ризики, що відбуваються та впливають на забезпечення громадян. Міжнародна організація праці (далі – МОП) у своїй регіональній Доповіді про соціальний захист у світі у 2020-22 роках: Соціальний захист на роздоріжжі – на шляху до кращого майбутнього зазначає, що «у всіх країнах соціальний захист відігравав життєво важливу роль у реагуванні на кризу Covid-19. Однак криза виявила прогалини в охопленні,

адекватності та всеосяжності існуючих систем соціального захисту, які випливають із проблем, властивих сучасному світу праці. Ця доповідь закликає країни покращити надання соціального захисту шляхом розширення охоплення працівників усіх видів зайнятості; розширити фіскальний простір і виділити достатні ресурси для його фінансування; зміцнити компетенцію тих агентств, які контролюють адміністрування у цій сфері, та покращити національний консенсус щодо соціального захисту через соціальний діалог. Здійснення цих важливих політичних дій втілювало б «стратегію високого рівня» до майбутнього соціального захисту» [11].

Аналіз цієї доповіді показав, що пандемія Covid-19 виявила, що країни регіону вже розробили всеосяжні системи соціального захисту, однак існують значні субрегіональні відмінності з вираженими прогалинами у правовому та ефективному охопленні, а також у зниженні адекватності та інвестицій у соціальний захист.

В цій Доповіді наведені такі данні: у 2020 році лише 46,9% населення планети були ефективно охоплені хоча б однією соціальною допомогою (Цілі сталого розвитку (ЦСР), тоді як решта 53,1%, тобто 4,1 млрд людей, залишилися абсолютно незахищеними. З початку кризи Covid-19 дефіцит фінансування для встановлення мінімальних рівнів соціального захисту збільшився приблизно на 30% внаслідок збільшення потреби в медичних послугах, заходів щодо забезпечення доходу та спричиненого кризою скорочення ВВП. Щоб гарантувати хоча б базовий рівень соціального забезпечення за допомогою встановленого національного мінімального рівня соціального захисту, країнам з рівнем доходу нижче середнього щорічно потрібно інвестувати додатково 362,9 млрд дол. США, а країнам з рівнем доходу вище середнього – додатково 750,8 млрд дол. США, що

еквівалентно 5,1% і 3,1% ВВП відповідно для двох груп країн. Країнам з низьким рівнем доходу потрібно інвестувати додатково 77,9 млрд дол. США, тобто 15,9% їхнього ВВП [11].

Пандемія Covid-19 та інші загрози ще раз підкреслили важливість забезпечення універсального соціального захисту. Вкрай важливо, щоб країни - уряди, соціальні партнери та інші зацікавлені сторони – на сьогодні протистояли тиску повернутися до мінімалістського підходу та слідували «стратегії високого рівня», спрямованій на боротьбу з триваючою пандемією, забезпечували людино-орієнтоване відновлення та інклюзивне майбутнє.

З огляду на вищезазначене можна виділити кілька пріоритетів, розвиток яких підкреслила пандемія - перша світова загроза, що об'єднала людей в прийнятті більш універсальних рішень, війна росії з Україною, інші міжнародні конфлікти. По-перше, заходи соціального захисту як відповідь на Covid-19 та інші загрози мають зберігатися до тих пір, поки криза не вщухне і не почнеться повноцінне відновлення. Це потребує подальших інвестицій в системи соціального захисту з метою підтримки рівня життя, забезпечення справедливого доступу до вакцин і медичних послуг, запобігання подальшому економічному спаду. По-друге, необхідно забезпечити людино-орієнтоване відновлення, що дозволяє створювати багато робочих місць з урахуванням медичних, соціальних, екологічних цілей та глобального потепління, сприятиме забезпеченню стабільності доходів, створенню робочих місць і зміцненню згуртованості та інклюзивності суспільства, розширенню бази оподаткування та фінансування універсального соціального захисту. По-третє, поступово змінюється психологія суспільства, становиться зрозумілим, що наш індивідуальний добробут є частиною

колективного благополуччя та безпекою інших. Саме вищезазначені події продемонстрували всьому світу незамінний характер соціального захисту.

Вважаємо, що ці напрями залишаються важливими і в ситуації, коли інші ризики (зокрема, війна, воєнний стан, чи повоєнне відновлення) впливатимуть на реалізацію права людини на соціальний захист та на отримання соціальних послуг. Саме людина, яка і до цього перебувала у вразливому стані через захворювання, самотність, бідність, соціальні негаразди, сильніше реагує на інші загрози, як-то пандемія, війна тощо, залишившись ще у більш беззахисній ситуації.

Повномасштабна фаза війни з РФ, що розпочалася 24.02. 2022 року, ще раз підкреслила необхідність універсальності соціального захисту в країні, хоча, звісно маємо констатувати, що держава намагається оперативним чином реагувати та шляхом додаткового, кризового надання соціальних послуг забезпечити реалізацію права соціального захисту населенню.

Наприклад, перші тижні війни показали необхідність в евакуації закладів інституційного догляду, в яких перебували як діти вразливих категорій, так і дорослі, які цілодобово перебували у закладах соціальної сфери у зв'язку з реальною загрозою життю та здоров'ю.

У режимі кризового надання соціальних послуг рішення про їх надання приймалися протягом доби, оминаючи тривалу процедуру узгодження. Стандартна процедура прийняття рішення про надання соціальних послуг передбачає проходження низки обов'язкових етапів (аналіз заяви, оцінювання потреб, визначення середньомісячного сукупного доходу заявника, прийняття рішення, розробка індивідуального плану, укладення договору, виконання договору, здійснення моніторингу)

відповідно до Закону України «Про соціальні послуги», яким встановлено термін - до 10 робочих днів. Складною також є фінансова сторона надання цих послуг. Послуги надаються за рахунок коштів місцевих бюджетів, при цьому важливо також, що Мінсоцполітики України рекомендує місцевим органам влади делегувати, за потреби, прийняття рішення про надання соціальних послуг безпосередньо тим установам, які їх надають [12].

Тому важливими першочерговими кроками стало прийняття НПА щодо спрощення процедури надання різних видів послуг, зокрема і тих, що передбачають надання місця проживання. Наразі для прийняття рішення про надання послуг достатньо лише заяви від людини, яку вона може подати навіть і після того, як її безпосередньо було влаштовано у закладі, де вона одразу може задовольнити базові потреби й отримати необхідний догляд. Потрапити до закладу за спрощеною процедурою можна і без документів [13]. На кінець квітня за спрощеною процедурою до закладів інституційного догляду було влаштовано 4000 осіб [12].

Ще одним важливим кроком є створення у квітні 2022 року при Президентіві України Національної ради з відновлення України від наслідків війни, яка одним з напрямів діяльності має соціальний захист [14]. Ще один напрямок - це «добробут родин, допомога їм вийти з бідності». На цей напрям діяльності держави, вказує у доповіді экс-міністерка Марина Лазебних, яка зазначає, «що третина українців із початку війни втратила роботу, від 60% до 80% людей можуть опинитися за межею бідності». Заходи для підтримки добробуту родин: а) «програми, спрямовані на стимулювання зайнятості та підприємництва, насамперед, серед вразливих категорій людей та переміщених унаслідок війни». Міністерство

розглядає це як «інвестиції в самозайнятість людей» і зазначає, що «їх можна й потрібно використати для допомоги людям, особливо жінкам, які зараз уже повертаються з евакуації». Навіть якщо ви не цікавитесь соціальною політикою, але просто читаєте українські медіа, ви могли бачити, що у 2014-2016 роках тема індивідуальних історій успіху переселенок, які «змогли» і відкрили власну справу, висвітлювалася принаймні на рівні з невирішеними державою потребами переселенців у житлі. У доповіді згадуються успіхи в реалізації Міністерством програми допомоги у відкритті мікробізнесу для вимушених переселенців та малозабезпечених за підтримки Світового банку: «Держава замість безробітних, яким щомісяця виплачувалась соціальна допомога на проживання, отримала платників податків, які створювали нові робочі місця. Громади отримали економічне пожвавлення та більш заможних мешканців. Люди взяли свою долю у власні руки і вийшли зі стану бідності» [15].

Фокусна максимальному стимулюванні виходу на ринок праці людей, що отримують соціальну допомогу від держави, не новий. У країнах Західної Європи такий підхід виник ще у 80-х. Він має назву «activating labour market policies» і об'єднує сукупність політик, які, згрубша мають «стимулювати» людину «взяти життя у свої руки», якомога швидше вийти на ринок праці і «злізти» із соціальних виплат. У них є свої прихильники, але, звісно, є й багато підстав критикувати цей підхід, у тому числі і з точки його етичності. Але те, що пропонується в нашому випадку - «мікrokредитування для відкриття малого бізнесу» - ще більш сумнівний захід для досягнення поставленого завдання — подолання бідності [15].

Підтвердженням, що стимулювання виходу на ринок праці людей, які отримують соціальну допомогу від держави, має гарні результати представлені в дослідженнях

Абхіджит Банерджі та Естер Дюфло - лауреатів премії з економіки пам'яті Альфреда Нобеля у 2019 році (представники у сфері «доказової економіки»). Вони вказують на приклади ефективності програм мікrokредитування для подолання рівня бідності, наприклад, у повоєнній Боснії та Герцеговині [16]. Такі програми вже показували та показують свою ефективність в Україні (мікrokредитування для відкриття власної справи «вразливим категоріям населення», наприклад, жінкам) та залишаться актуальними при повоєнному відновленню країни.

Ще одним напрямом для подолання бідності зазначається «запровадження універсальної соціальної допомоги, яка надаватиметься на основі доходів та складу родини». Водночас вказівка на те, що допомога залежить від підрахунку доходу родини вже вказує на відсутність універсальності [15]. Також аналіз НПА вказує на те, що система соціальної допомоги є доволі громіздкою (щонайменше 35 видів соціальних допомог, які надаються людям відповідно до соціальних статусів). Заміна на універсальну допомогу забезпечить адресність та більшу ефективність державних видатків на соціальний захист.

Аналіз актів, спрямованих на соціальну захищеність населення, що були прийняті з початку повномасштабної війни (власний аналіз здійснювався через класифікатор та використовувалася правова конструкція «Соціальна захищеність населення» [код 60 40]), доводить нам, що, наприклад, за перший рік повномасштабної війни (2022 р.) було прийнято 65 документів у зазначеній сфері (100 %), які ми умовно об'єднали в такі групи: - акти, що стосуються підтримки ВПО та окремих категорій населення – 9,3 %; зміни до НПА, втрата чинності НПА – 63%; питання моніторингу, спеціального моніторингу, методики обчислення – 6,2%; - отримання

допомоги від МО – 1,5%; затвердження бюджету Фонду загальнообов'язкового державного страхування на випадок безробіття на 2022, Фонду соціального страхування України на 2022 - 3%; - ратифікація Угоди про соціальне забезпечення, зупинення відносин - 3%; - інші питання – 14%.

Висновки. Дослідження змісту нормативно-правових актів, їх кількість вказує на оперативність реагування з боку держави на загрози шляхом запровадження додаткових, кризових заходів. Водночас екстреність прийняття зазначених актів, як швидка реакція на виклик, не додає сталості та універсальності всій системі захисту, що у свою чергу, вказує на необхідність системного, наукового підходу, що полягатиме у завчасному закладенні до системи соціального захисту екстрених ризиків (пандемії, війни тощо), визначенні основних непорушних принципів та алгоритмів дій соціальних працівників тощо. Вважаємо, що саме нормативно-правові акти у соціальній сфері мають бути пронизані духом соціальної справедливості, свободи та рівності – духом верховенства права. Такий підхід сприятиме сталості системи соціального забезпечення в країні та її успішній реалізації, що, з огляду на воєнний стан та повоєнну розбудову, є критично актуальним в розрізі розвитку демократичної правової системи.

Література:

1. Конституція України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. DICEY, THE Law OF THE CONSTITUTION 183-84 (6th ed. 1902)
3. Верховенство права та боротьба з корупцією URL: <http://surl.li/gsxce>
4. РІШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 7 частини другої статті 42 Закону України "Про вищу освіту" URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-17#Text>
5. Рішення Конституційного Суду України від 22 вересня 2005 року № 5-рп/2005 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-05#Text>
6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу восьмого пункту 5 частини першої статті 11 Закону України „Про міліцію“ від 29 червня 2010 року № 17-рп/2010 Верховенство права. Конституційний суд URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/34-verhovenstvo-prava>
7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Багінського Артема Олександровича щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 14-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про адміністративну відповідальність у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху) від 22 грудня 2010 року № 23-рп/2010 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v023p710-10#Text>
8. Пильгун Н.В. Соціально-правова держава на етапі сучасного державотворення в Україні. Історико-теоретичні засади державотворення і правотворення в Україні : збірник наукових праць. Київ, 2014. 146 с.
9. Болотіна Н. Право людини на соціальне забезпечення в Україні: проблема термінів і понять. Право України. 2000, № 4. С. 36.
10. Сирота І.М. Право соціального забезпечення в Україні : учебник. Харків: Одиссей, 2000. 384 с.
11. Міжнародна організація праці. Доповідь про соціальний захист у світі у 2020–2022 роках: Регіональна супровідна доповідь для Центральної та Східної Європи та Центральної Азії. Женева: МОП, 2021. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/publication/wcms_831031.pdf

12. Соціальний захист і війна в Україні (24 лютого — 30 квітня 2022 URL:

<https://cedos.org.ua/researches/soczialnyj-zahyst-i-vijna-v-ukrayini-24-lyutogo-30-kvitnya-2022/>

13. Про затвердження форми акта про надання повнолітній особі соціальних послуг екстрено (кризово): Наказ Міністерства соціальної політики України 18.04.2022 № 135 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0512-22#Text>

14. Питання Національної ради з відновлення України від наслідків війни: УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ №266/2022 URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2662022-42225>

15. Ломоносова Наталія Соціальний захист у повоєнній Україні: час змінювати підходи Оpubліковано на сайті "Спільне" 21.06.2022 URL: <https://cedos.org.ua/soczialnyj-zahyst-u-povoyennij-ukrayini-chas-zminyvaty-pidhody/>

16. Лібанова Елла Новий підхід до боротьби з бідністю: методи дослідження, результати, уроки для України // Вісн. НАН України, 2019, № 12 С. 43-53 URL: https://www.visnyk-nanu.org.ua/sites/default/files/files/Visn.2019/12/Visn_12-2019%2B7_Libanova.pdf

References:

1. Konstytutsiia Ukrainy URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA%96-%D0%B2%D1%80#Text>

2. DICEY, THE LAW OF THE CONSTITUTION 183-84 (6th ed. 1902)

3. Verkhovenstvo prava ta borotba z koruptsiieiu URL: <http://surl.li/gsxce>

4. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam 49 narodnykh deputativ Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) punktu 7 chastyny druhoi statti 42 Zakonu Ukrainy "Pro vyshchu osvitu" URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-17#Text>

5. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 22 veresnia 2005 roku № 5-rp/2005 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-05#Text>

6. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam

Uповnovazhenoho Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) abzatsu vosmoho punktu 5 chastyny pershoi statti 11 Zakonu Ukrainy „Pro militsiuu“ vid 29 chervnia 2010 roku № 17-rp/2010 Verkhovenstvo prava. Konstytutsiinyi sud URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/34-verhovenstvo-prava>

7. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym zvernenniam hromadianyna Bahinskoho Artema Oleksandrovycha shchodo ofitsiinoho tlumachennia polozhen chastyny pershoi statti 14-1 Kodeksu Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia (sprava pro administratyvnu vidpovidalnist u sferi zabezpechennia bezpeky dorozhnogo rukhu) vid 22 hrudnia 2010 roku № 23-rp/2010 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v023p710-10#Text>

8. Pylhun N.V. Sotsialno-pravova derzhava na etapi suchasnoho derzhavotvorennya v Ukraini. Istoryko-teoretychni zasady derzhavotvorennya i pravotvorennya v Ukraini : zbirnyk naukovykh prats. Kyiv, 2014. 146 s.

9. Bolotina N. Pravo liudyny na sotsialne zabezpechennia v Ukraini: problema terminiv i poniat. Pravo Ukrainy. 2000, № 4. S. 36.

10. Syrota Y.M. Pravo sotsyalnoho obespechennia v Ukrayne : uchebnyk. Kharkov: Odysei, 2000. 384 s.

11. Mizhnarodna orhanizatsiia pratsi. Dopovid pro sotsialnyi zakhyst u sviti u 2020–2022 rokakh: Rehionalna suprovidna dopovid dlia Tsentralnoi ta Skhidnoi Yevropy ta Tsentralnoi Azii. Zheneva: MOP, 2021. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/publication/wcms_831031.pdf

12. Sotsialnyi zakhyst i viina v Ukraini (24 liutoho — 30 kvitnia 2022 URL: <https://cedos.org.ua/researches/soczialnyj-zahyst-i-vijna-v-ukrayini-24-lyutogo-30-kvitnya-2022/>

13. Pro zatverdzhennia formy akta pro nadannia povnolitnii osobi sotsialnykh posluh ekstreno (kryzovo): Nakaz Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy 18.04.2022 № 135 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0512-22#Text>

14. Pytannia Natsionalnoi rady z vidnovlennia Ukrainy vid naslidkiv viiny: UKAZ PREZYDENTA UKRAINY №266/2022 URL:

<https://www.president.gov.ua/documents/2662022-42225>

15. Lomonosova Nataliia *Sotsialnyi zakhyst u povoiennii Ukraini: chas zminiuvaty pidkhody* Opublikovano na saiti "Spilne" 21.06.2022 URL: <https://cedos.org.ua/soczialnyj-zahyst-u-povoyennij-ukrayini-chas-zminyuvaty-pidhody/>

16. Libanova Ella *Novyi pidkhid do borotby z bidnistiu: metody doslidzhennia, rezultaty, uroky dlia Ukrainy* // *Visn. NAN Ukrainy*, 2019, № 12 S. 43-53 URL: https://www.visnyk-nanu.org.ua/sites/default/files/files/Visn.2019/12/Visn_12-2019%2B7_Libanova.pdf

Arsentieva Olena. Realisation of citizens' rights in the social sphere through the prism of the rule of law – Article.

The article, based on the analysis of scientific positions, international and national normative legal acts, states that a productive approach to the interpretation of the rule of law is its definition through a system of important interconnected principles (general, interdisciplinary, sectoral) and elements (components) of the superprinciple itself. It was found that the principle of the rule of law is the main characteristic of a modern social legal state, in which human rights and social security are components of freedom based on laws and the rule of law. It was noted that the social protection system itself is a mechanism that should respond to threats and risks (COVID 19, war, martial law or post-war

recovery, etc.) that occur and affect the provision of citizens. These risks have shown that countries have already developed comprehensive social protection systems. At the same time, there are significant subregional differences, legal gaps and insufficient effectiveness of coverage of citizens in the field of social protection, which is noted in articles and reports of international organizations.

The analysis was carried out and the author's classification of normative legal acts aimed at the social security of the population, which were adopted in the first year of the full-scale war with the Russian Federation, was provided. On the basis of the analysis, a conclusion was drawn regarding the insufficient sustainability and universality of the entire social protection system, given that more than half of the acts were acts of crisis, although sufficiently operational response.

Key words: principle, rule of law, realization of citizens' rights, social sphere, social standards, COVID 19, martial law, social protection.

Авторська довідка

Арсентьєва Олена Сергіївна – кандидатка юридичних наук, професорка, декан юридичного факультету Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля <https://orcid.org/0000-0001-7959-8524>

Стаття надішла до редакції 19 жовтня 2023 р.